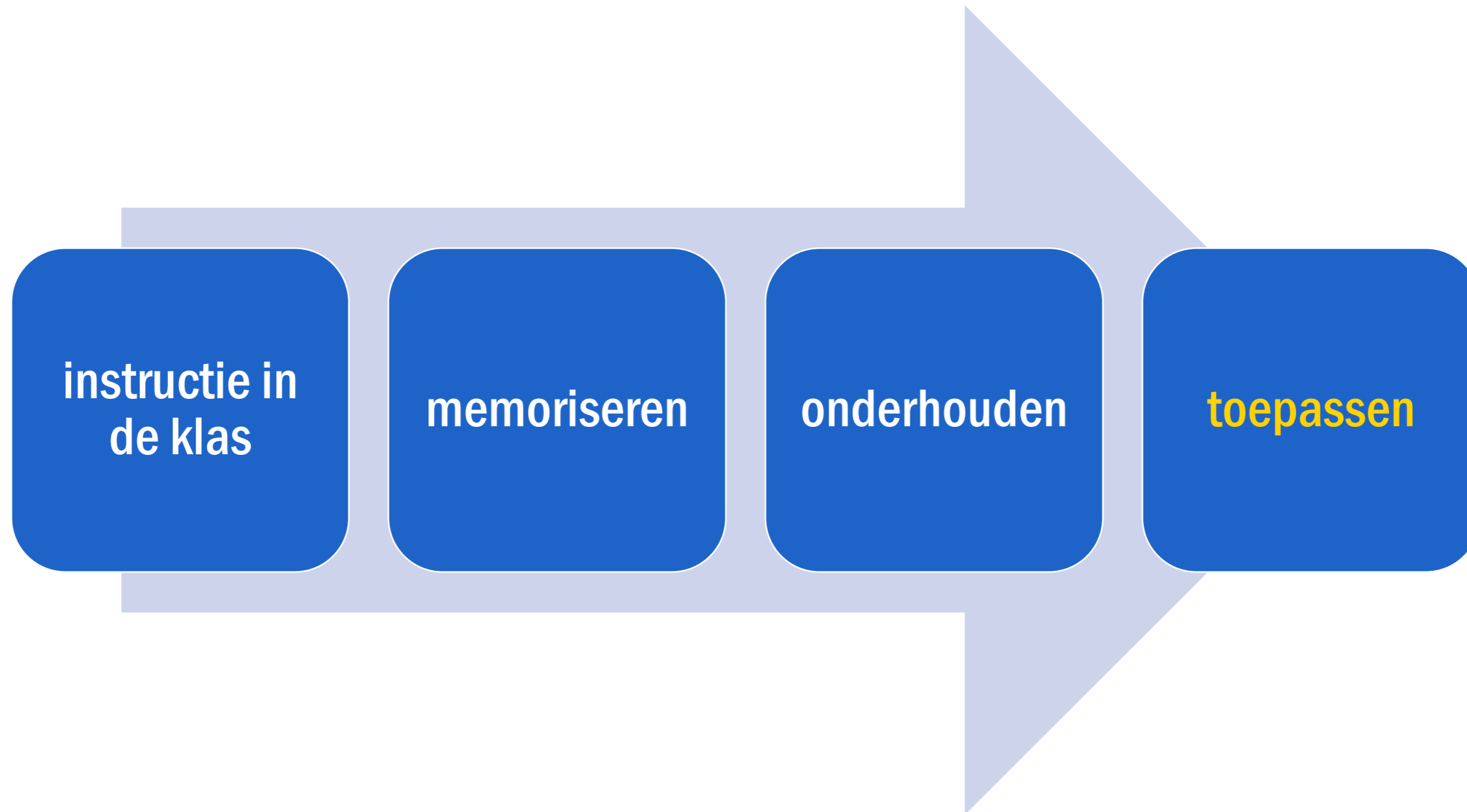

RES, NON VERBA

Actiever omgaan met Latijnse en Griekse woordenschat

woordenschat en lectuur

- 1. welke woorden leren?**
- 2. woorden leren en lezen**
- 3. wat met niet geleerde woorden?**

WELKE WOORDEN LEREN?

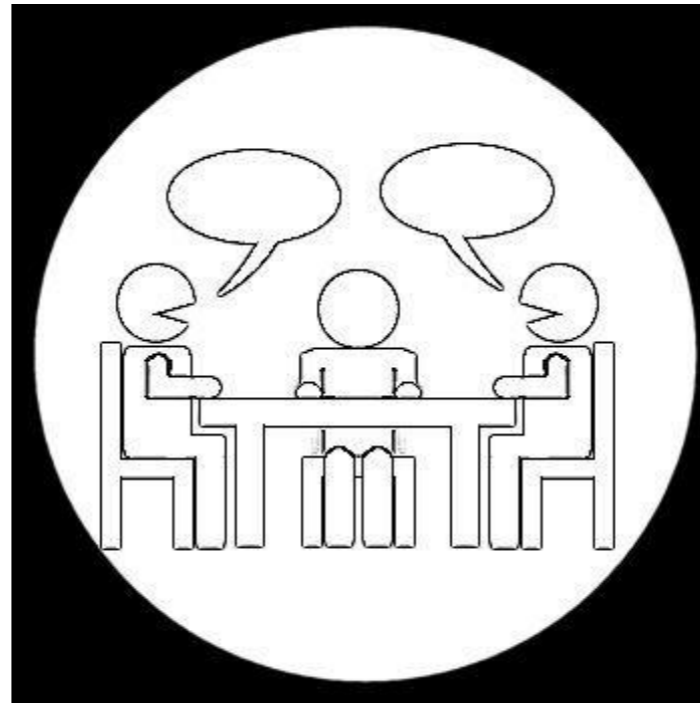

UNIVERSITEIT
GENT

BRAINSTORM

(1) Welke van onderstaande woorden rekent u tot het 'basisvocabularium' van Latijnse woorden dat uw leerlingen vanaf de 2de graad paraat (zouden moeten) kennen?

- scribere
- transportare
- vulnerare
- interdum
- imminere
- senator
- pelagus
- antequam
- mundus
- nonne
- familia

(2) Wat maakt dat uw leerlingen sommige woorden veel beter/langer paraat kennen dan andere?

“BASISVOCABULARIUM”

diverse criteria gangbaar voor de samenstelling

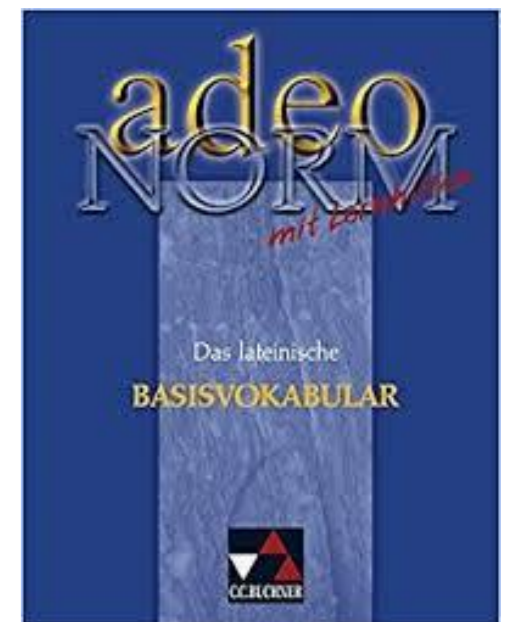
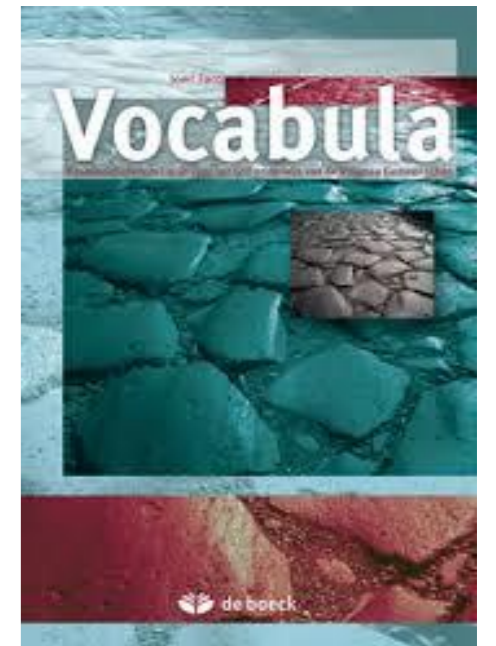
- belangrijke begrippen uit Romeinse themavelden**
- kernwoorden uit de grote woordfamilies**
- woorden die verderleven in moderne talen**
- woorden die van belang zijn voor het aanleren van grammatica**
- woorden die aansluiten bij ervaring en behoeftes van de leerder**
- woorden die frequent voorkomen in gelezen auteursteksten**

BASISVOCABULARIUM LATIJN = FREQUENTIEVOCABULARIUM

(1) frequentie is een relatief begrip

uit leerplan GO! 1ste graad, p. 34

Dit basisvocabularium is gebaseerd op het *Lexique de base latin* van S. Govaerts en J. Denooz (Laboratoire d'Analyse Statistique des Langues Anciennes, Université de Liège, 2e uitgave, 1974). Dit lexicon is samengesteld op basis van een ruime en representatieve selectie uit de Latijnse literatuur: *De bello Gallico* van Caesar, 41 fabels van Phaedrus, 10 passages (1436 verzen) uit de *Metamorphoses* van Ovidius, *De Catilinae coniuratione* en *De bello Iugurthino* van Sallustius, de *Bucolica* en de *Georgica* van Vergilius, zangen 1 tot 6 van de *Aeneis* van Vergilius, de *Carmina* van Catullus, 27 passages (145 hoofdstukken) uit 7 filosofische werken van Cicero, de *Carmina* van Horatius, de *Epistulae morales ad Lucilium* van Seneca, 12 passages (108 hoofdstukken) uit de *Annales* en de *Historiae* van Tacitus en 18 passages (61 hoofdstukken) uit *Ab urbe condita* van Livius. Tot het basisvocabularium behoren alle woorden die in dit corpus van teksten minstens 25 keer voorkomen.

BASISVOCABULARIUM LATIJN = FREQUENTIEVOCABULARIUM

- regelmatige update nodig in functie van gewijzigde canon

L.A.S.L.A.

<http://web.philo.ulg.ac.be/lasla/description-opera-latina/>

Collatinus

<https://outils.biblissima.fr/en/collatinus-web/>

- belang van kennis structuurwoorden (ut, cum, -que, quod, ...)

BASISVOCABULARIUM LATIJN = FREQUENTIEVOCABULARIUM

(2) geen basiswoordenschat zoals bij MVT!

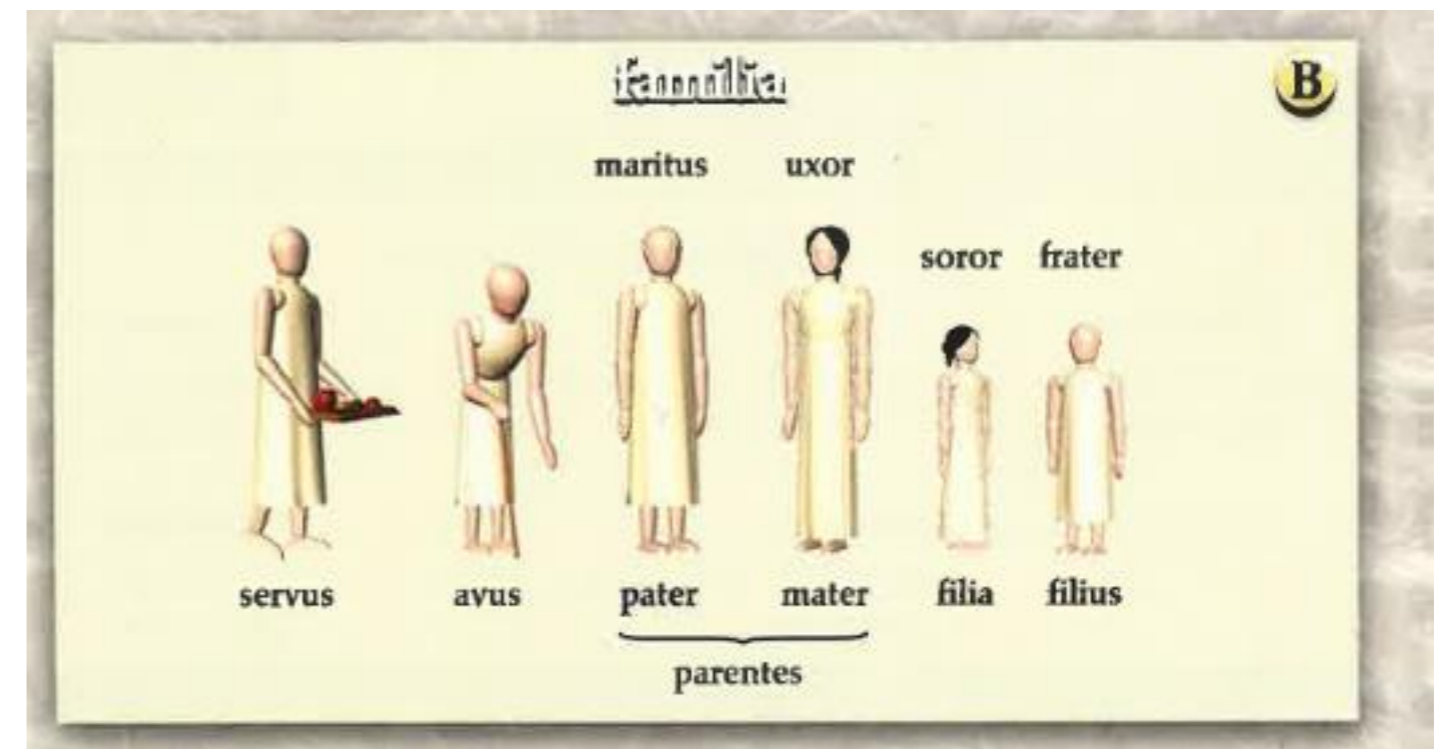
ja!

BASISVOCABULARIUM LATIJN = FREQUENTIEVOCABULARIUM

hoe aansluiten bij ervaringen en leefwereld?

- actief Latijn
  - *aperi fenestram, sede in sella, prome librum ...*
- vreemde concepten gradueel invoeren
- vreemde concepten visualiseren
- eigentijds taalgebruik in betekenisweergaves

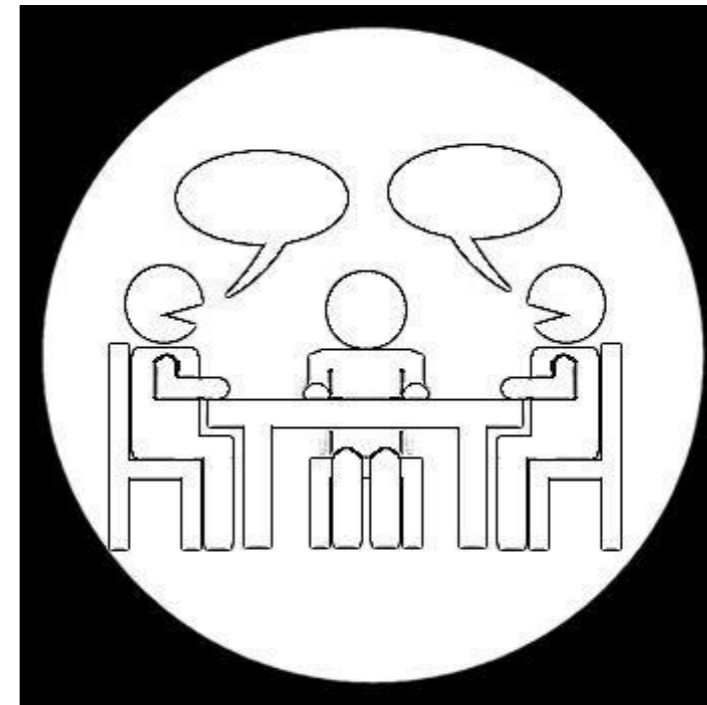
Utz, Adeo-Norm, 2017, p. 52.

HOEVEEL WOORDEN LEREN?

Van welk aantal woorden vindt u een parate kennis haalbaar voor uw leerlingen (2de – 3de graad)?

500 à 800

800 à 1200

HOEVEEL WOORDEN LEREN? EVOLUTIE LEERPLAN KOV 2DE GRAAD

- ca. 1800 woorden

1994

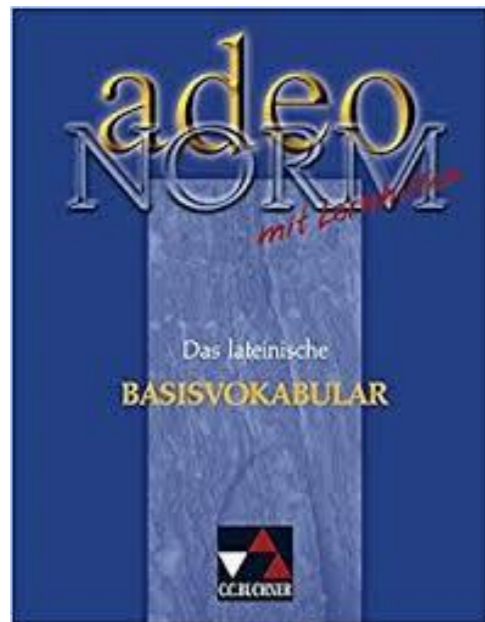
- ca. 1250 woorden

2013

- ca. 1000 woorden
- mag opgevat worden als “**flexibel basisvocabularium**”

flexibel: deel altijd paraat te kennen; deel tijdelijk paraat te kennen i.f.v. specifieke teksten

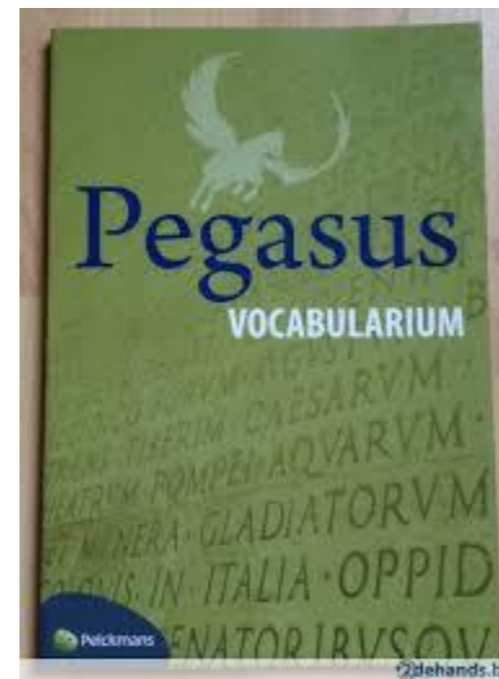
HOEVEEL WOORDEN LEREN?

1284

1100

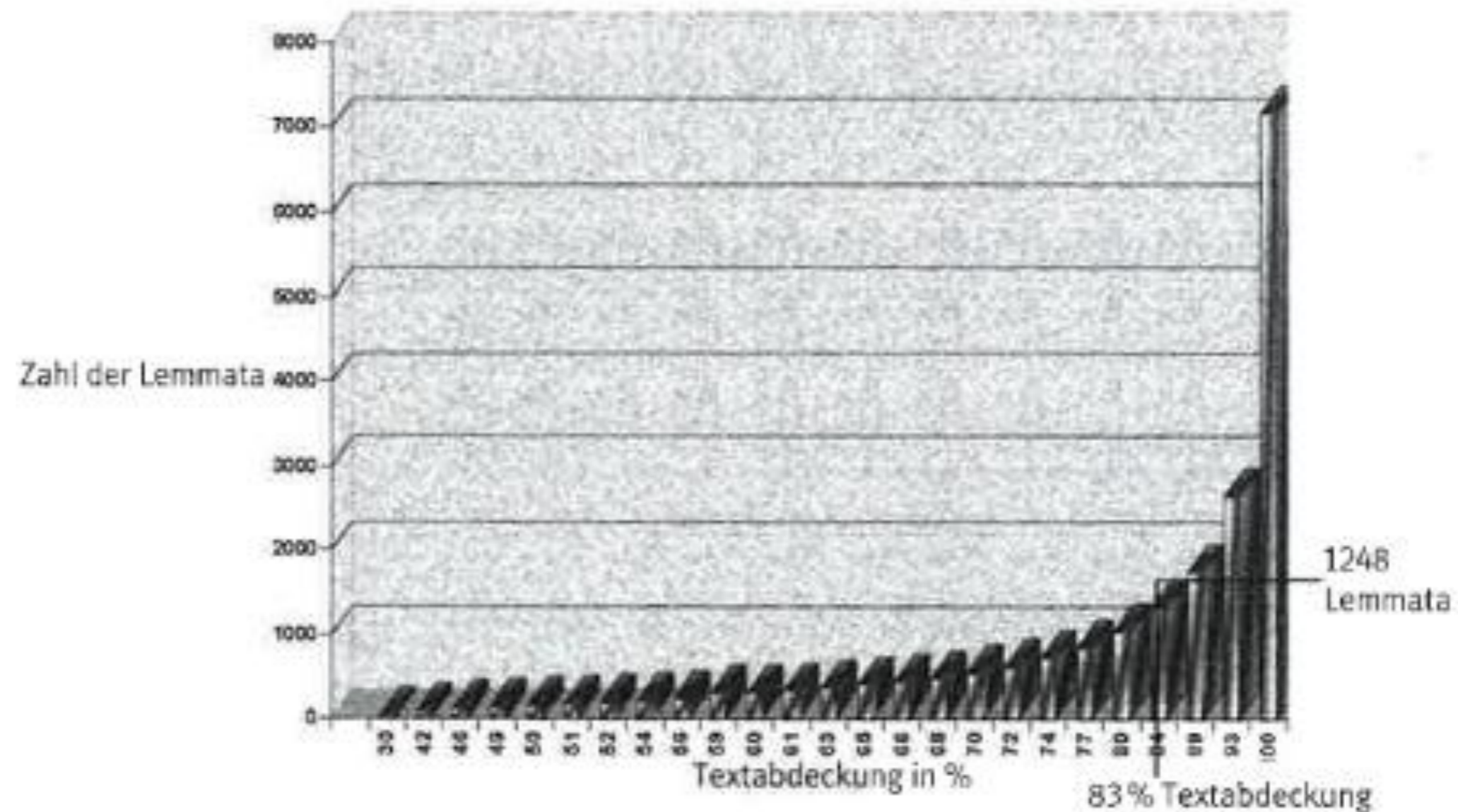
750

500

TEKSTDEKKING

kennis van **1248** frequente woorden => ca. **83%** tekstdekking van schoolcanon Bamberger Wortschatz (Adeo-Norm)

TEKSTDEKKING

MVT

> 80% gekend: geen tekstbegrip

95% gekend: tekstbegrip

98% gekend: leesplezier, “easy reading”

relevantie voor de klassieke talen?

- tekstbegrip wordt ook door andere factoren bepaald (achtegrondkennis, mate van afwisseling *bottom-up* en *top-downlezen*)
- anderzijds: leesplezier IS ook bij Latijn haalbaar!

HOEVEEL BETEKENISSEN LEREN?

(BRON: VOCABULA, P. 9)

focus op contextbetekenissen
("sense selection")

☐	causa	causae (v.)
☐	gen. + causa	
☐	copia	copiae (v.)
☐	cura	curae (v.)

1 oorzaak, reden
2 rechtszaak, proces
wegens, omwille van

1 voorraad, hoeveelheid, menigte
2 gelegenheid, mogelijkheid
3 (mv.) troepen, strijdkrachten

1 zorg, verzorging
2 bezorgdheid

cura = zorg →

focus op basisbetekenis ("reference selection")
zo neutraal mogelijk!

“BASISBETEKENIS”

- oorspronkelijke, etymologische betekenis? (tegere)
- voornaamste betekenis in tekstcorpus? (contendere)

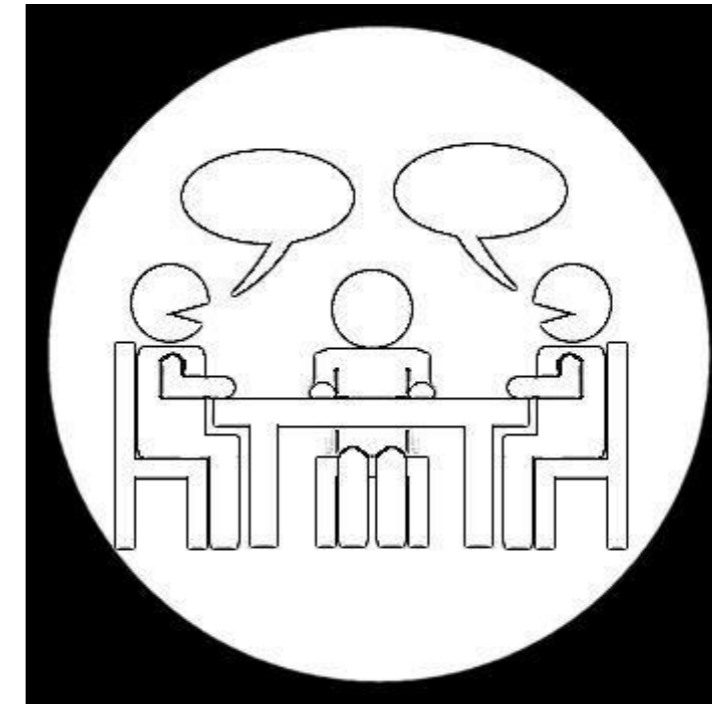

- streef naar een neutrale, onvervangbare betekenisweergave (imperator: heerser)
- geef een betekenisweergave die voor leerlingen betekenis heeft !
(solere: plegen => gewoon zijn => gewend zijn om)

LEERLIJST MET HOOG LEESRENDEMENT

Bekijk de pagina's uit Utz, Adeo-Norm.

Wat vind u goed, wat kan nog beter?

LEERLIJSTEN: AANBEVELINGEN

- geef lengtetekens en woordaccenten (incl. audiobestand)
- introduceer woorden van een bekende woordstam niet als nieuw, maar geef info over woordvormingsprincipes
- geef niet teveel contextbetekenissen
- maak een visueel onderscheid tussen gevallen van polysemie en contextuele varianten
- illustreer de contextbetekenissen en het syntactisch patroon in zinnen
- wijs op woordvelden en valse vrienden
- visualiseer vreemde concepten en abstracta (bv. werkwoorden)
- geef gebruikers de ruimte om zelf etymologische en semantische associaties te noteren
- maak een onderscheid tussen leerlijst en naslagvocabularium

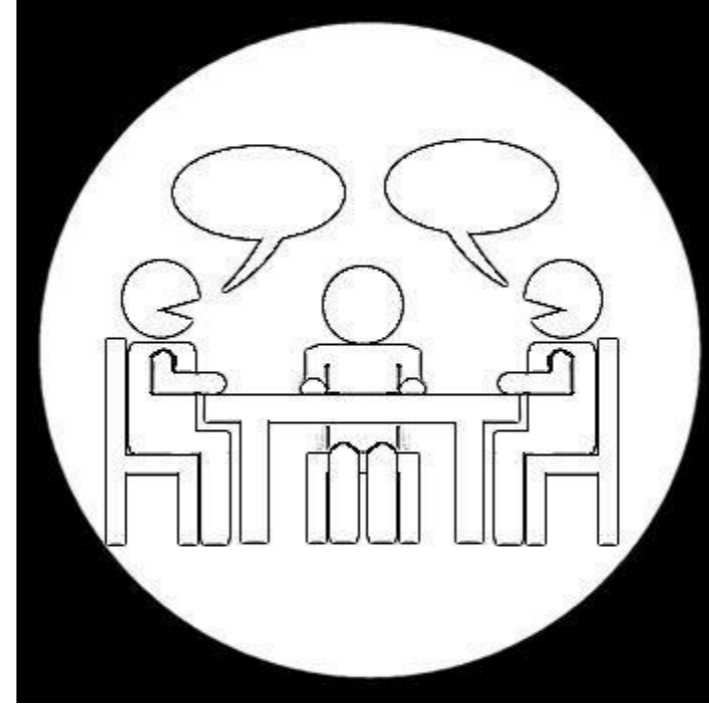
DAUM, M. (2016). Ein Kriterienkatalog für die Wortschatzkonzeption in Lateinlehrwerken.

WOORDEN LEREN EN LECTUUR

---

1. WOORDEN MEMORISEREN: VOOR OF NA DE LECTUUR?

kleur bekennen

- Ik laat nieuwe Latijnse woorden bij voorkeur voor de lectuur memoriseren.
- Ik laat nieuwe Latijnse woorden pas na de lectuur memoriseren.

QUOT CAPITA, TOT SENTENTIAE

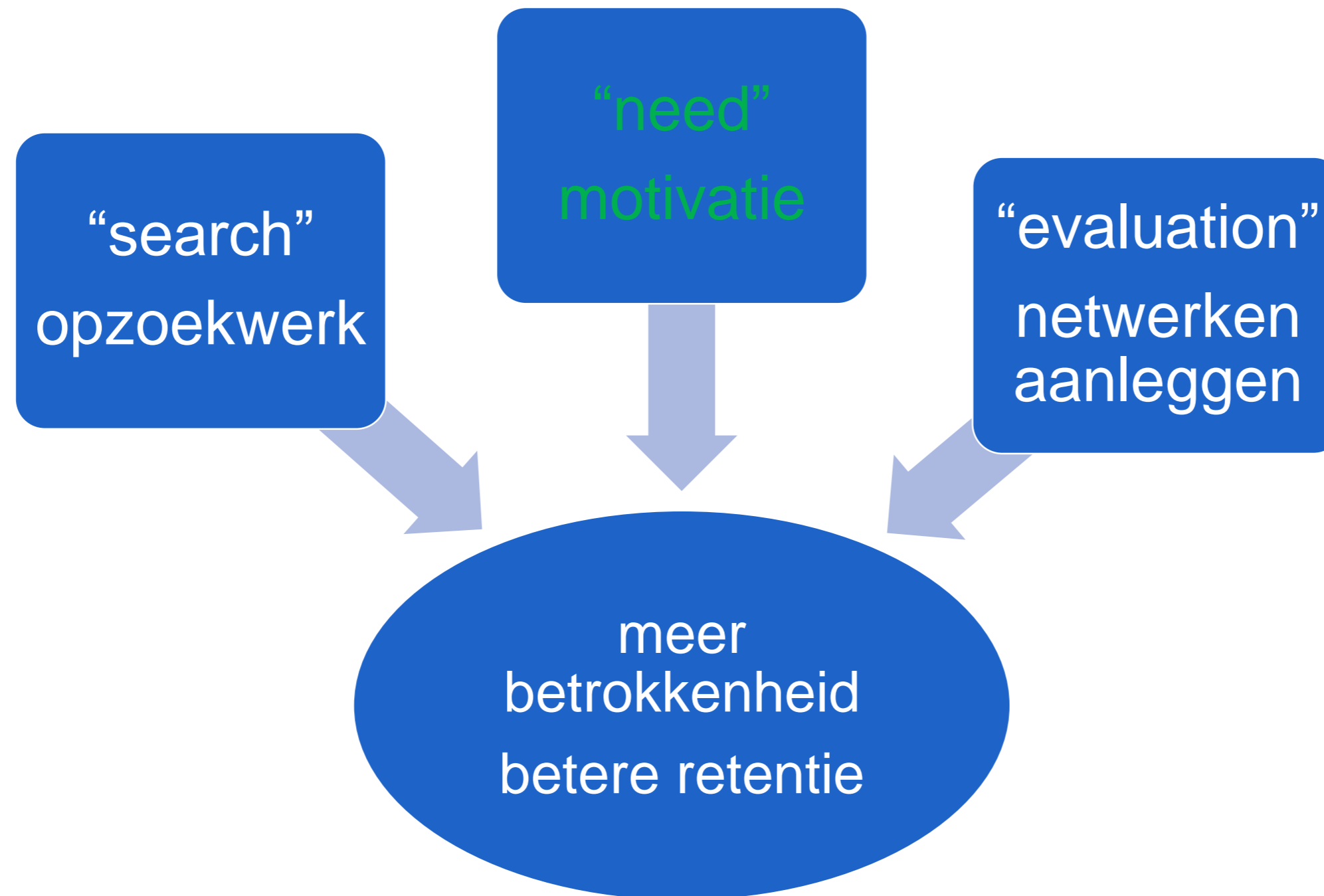
- “De leraar laat de nieuwe frequente woorden bij voorkeur na de lectuur van de tekst memoriseren. Eventueel kan hij ervoor kiezen ze onmiddellijk voor de lectuur te laten instuderen.” (leerplan GO! 1ste graad, p. 15).
- “Uiteraard is het de bedoeling dat de lectuur van een tekst pas start nadat de leerlingen de woordenlijst bij die tekst geleerd hebben.”
(Visietekst Ars Legendi, s.d., p. 6)
- Pegasus handleiding: nieuwe woorden laten leren na de ontmoeting in een lectuurcontext

WOORDEN MEMORISEREN VOOR DE LECTUUR

- kans om het leerwoordenpakket beter te spreiden
- lectuur verloopt vlotter
- grotere motivatie om woorden te leren
- zeker aangewezen voor herhaling van geleerde woorden

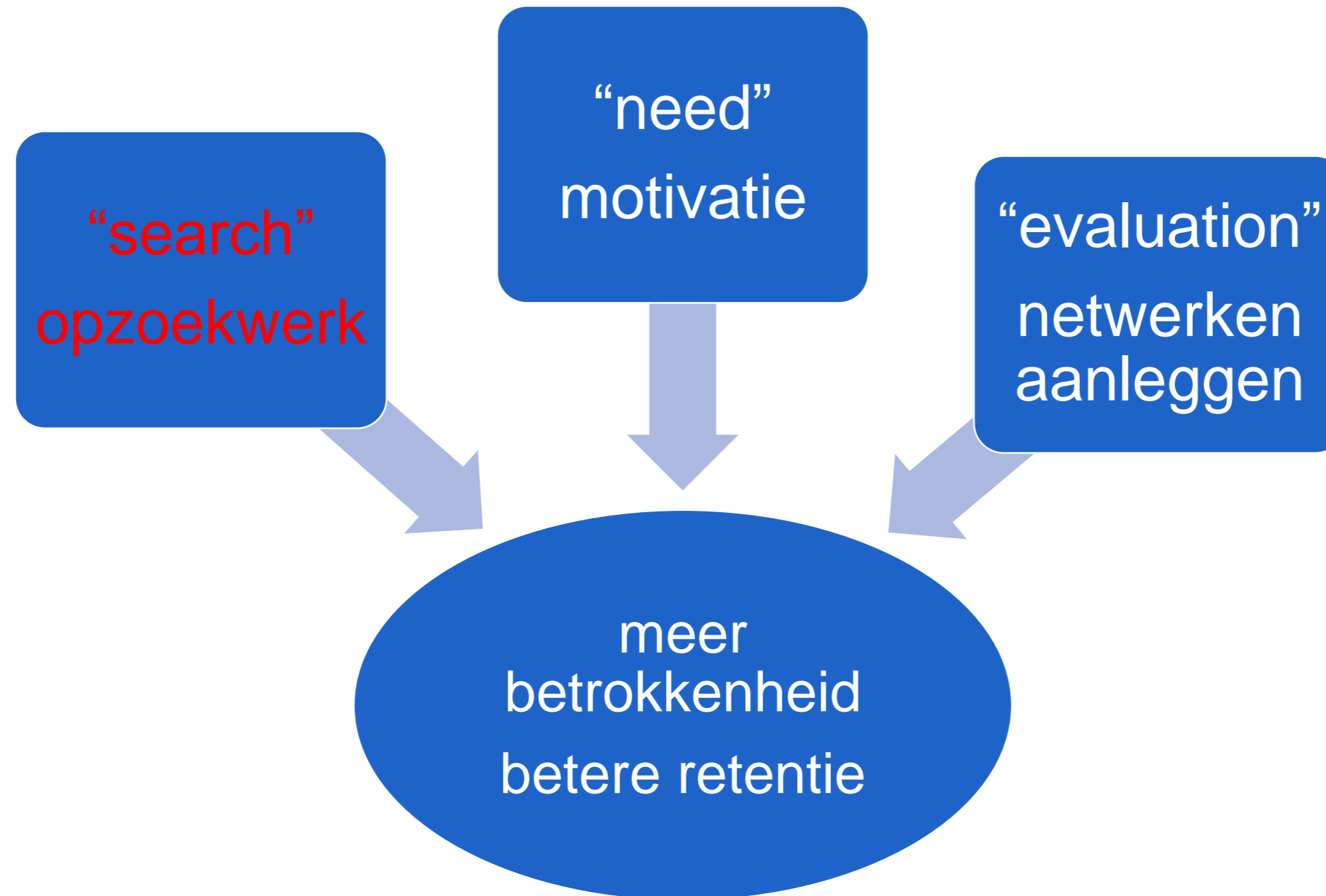
INVOLVEMENT LOAD HYPOTHESE (HULSTIJN & LAUFER)

ondersteunt het leren vooraf vanuit de factor “need”: weten dat je leerinspanningen bij de lectuur worden beloond, motiveert

INVOLVEMENT LOAD HYPOTHESE (HULSTIJN & LAUFER)

Maar dezelfde hypothese levert ook argumenten voor het memoriseren na de lectuur!
Wat je hebt ontdekt, onthoud je beter.

“SEARCH”: ZELF AAN DE SLAG OM BETEKENIS TE ACHTERHALEN

(bron: Spark 1)

- 2 While you are reading the article you underline or highlight the words you don't understand.
- 3 Check if the words you've underlined aren't listed in the **vocabulary list** at the end of the unit or in the gloss under the article. Also look at the words around the unknown words, the context very often helps you to understand more than you think.
- 4 Two know more than one. **Pick your neighbour's brain.** Ask him or her to explain the unknown words.
- 5 If some of the words are still unclear, you can use **a dictionary**. Make sure you look up the unknown words in their context. Never simply pick the first entry that you find in the dictionary. Read through all the explanations and then decide which one suits the article you are reading best.

WOORDEN MEMORISEREN NA DE LECTUUR

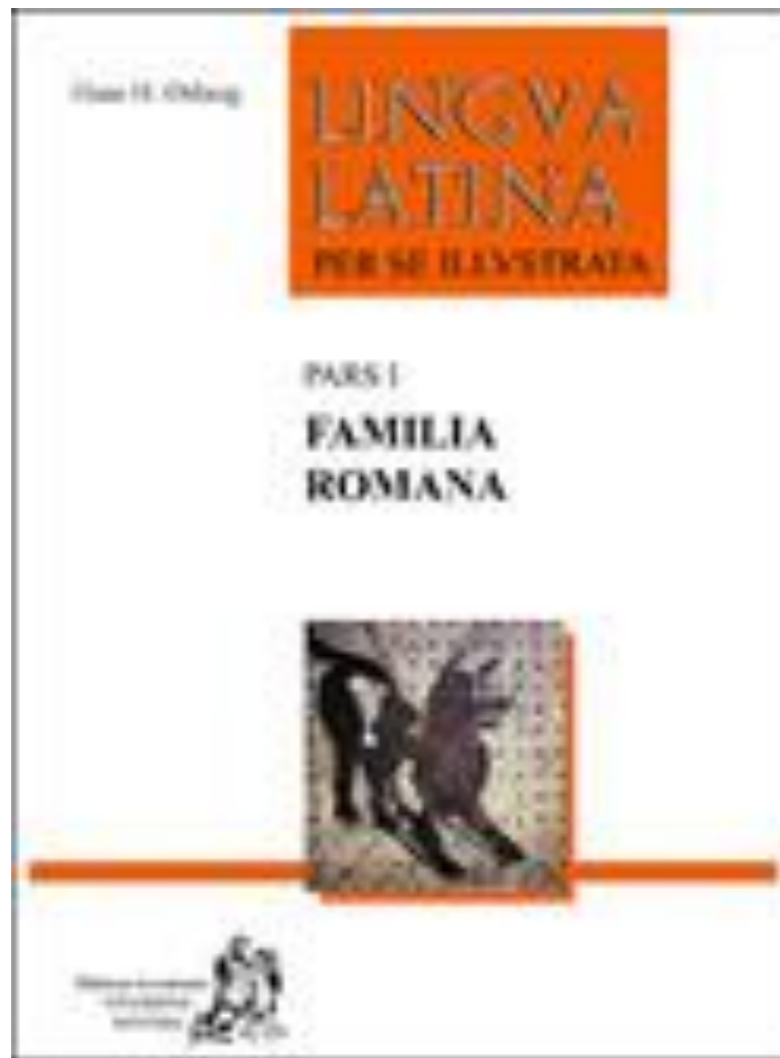
- **context helpt om het woord te onthouden**
- **het leren is minder abstract**
- **de inhoud van de tekst wordt niet verklapt**
- **...**

2. “WORTSCHATZARBEIT” EN LECTUUR

2.1 “WORTSCHATZARBEIT” TIJDENS HET LEZEN

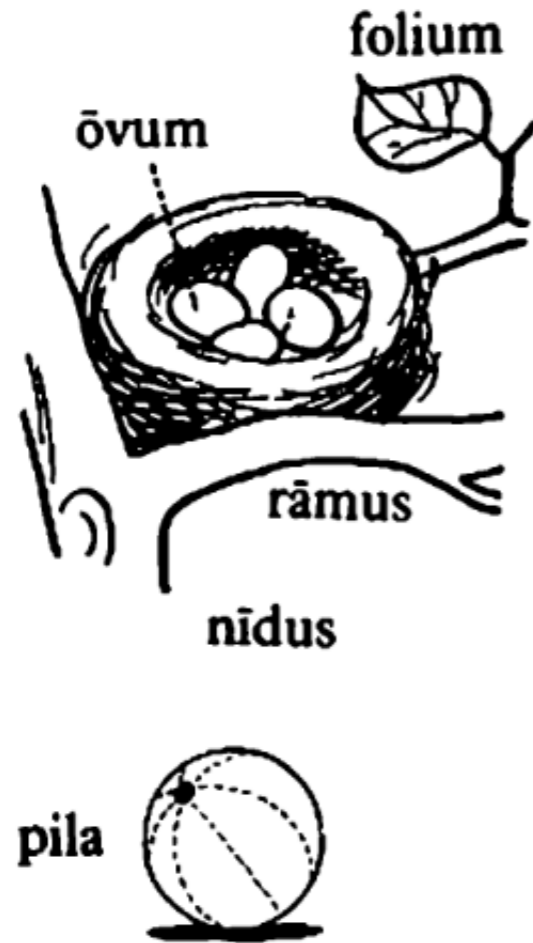
de natuurmethode van Ørberg: *Lingua latina per se illustrata*

meer info <http://www.addisco.nl/blog/lingua-latina-per-se-illustrata-lpsi-hans-orberg.htm>

'NATUURMETHODE' VAN ØRBERG

betekenis van nieuwe woorden afleiden uit de tekst

vult volunt:
Iūlia vult (= volt)
puerī volunt

Avēs nīdōs faciunt in arboribus; nīdī eārum inter rā-
70 mōs et folia arborum sunt. Aquilae in montibus nīdōs

faciunt. In nīdīs sunt ōva. Avēs ōva pariunt, ex quibus
parvī pullī exeunt. Canis nōn ōva, sed pullōs vīvōs pa-
rit. Fēminae līberōs pariunt. —

Mārcus et Quīntus et Iūlia in hortō sunt. Iūlia pilam III
tenet et cum puerīs pilā lūdere vult, neque ī cum puellā 75
lūdere volunt; puerī enim nīdōs quaerunt in arboribus.

WAT KUNNEN WE LEREN VAN DE NATUURMETHODE?

- “we acquire languages when we understand messages” (S. Krashen, *comprehensible-input* –theorie)
- intuïtief begrijpen > vertalen
- zeer geleidelijke opbouw woordenschat
- grammatica mag minder geleidelijk
cf. “je voudrais une tasse de café”
- *extensief lezen*: veel lezen+ vaak zelfde woorden

EXTENSIEF LEZEN

D. Petterson & A. Rosengren, *Pugio Bruti*, 2018

70 pagina's klassiek Latijn, slechts 350 woorden

www.latinitium.com

VOORWAARDEN VOOR BETEKENISINDUCTIE TIJDENS HET LEZEN

- aantal nieuwe woorden in de tekst is beperkt
- nuttig voor frequente, te leren woorden
- nadien enkel de geïnduceerde betekenis laten memoriseren
- geen vertaling voorzien in marge
- afbeeldingen integreren

INDUCTIE VANUIT AFBEELDINGEN BIJ DE TEKST

handboeken: vaak gemiste kans
(plaatjes voor of na het lezen
i.p.v. tijdens)

OPDRACHT WOORDEN 1

Het leren van woordjes gaat soms makkelijker als je een beeld bij de woordjes hebt. Bekijk afbeelding O2 en beantwoord de vragen. Maak deze opdracht als je tekst 9B al vertaald hebt.

- Vul het juiste woord in de zin in. De woorden komen voor het grootste deel uit 9B, een enkel woordje echter uit 9A. Let op: je houdt twee woorden over!
- Vertaal de zinnetjes.

humanum, par, iactant, vir, post, genus, lapidibus

- Deucalion et Pyrrha lapides _____.
- Ex _____ homines nati sunt.
nati sunt: zijn geboren
- Deucalion et Pyrrha lapides _____ se iactant.
- Ex lapidibus femina vel _____ natus est.
natus est: is geboren
- Novi homines _____ corpus habent.

O2. Deucalion en Pyrrha. Een schilderij van Peter Paul Rubens uit 1636.

(Minerva Oefenboek, p. 108)

2.2 “WORTSCHATZARBEIT” EN LECTUUR

PRE-READING ACTIVITEITEN

ter ontlasting van het werkgeheugen

Elidyr, der Schulschwänzer

(1) Parum autem ante nostra tempora accidit his in partibus res memoranda; Quam sibi contigisse presbyter Elidyr referebat.

(2) Cum enim duodecimum iam ageret annum, puer a matre discere coactus, ut disciplinam et verbera frequentia magistri fugeret, in concavā fluvii cuiusdam ripā se occultavit. (3) Cumque ibi per duos dies sine cenā continue iam latuisset, apparuerunt ei homunculi duo, staturae quasi pygmaeae, dicentes: (4)

„Nobiscum veni!“

Handwritten notes in red and blue:
zu wenig, aber!, jedoch vor unserer Zeit hinfallen, Abl., erinnern, wie es sein berühren, Priester Elidyr, zurückbringen, weinbringen, mit dem, zum 12. Mal schon, treiben, Junge von Mutter, als wärdich, warum? Zwang, wies, schloß, zurück, und Schlag, Zuhörer, Besuch, Lehrer, hohl, fluss, über, die dort, Tag, ohne Essen, schon, sich versteckt halten, erscheinen, 2, Wesen, wie's, Zwergenhaft, sagen, „Komm mit uns!“, „Nobiscum veni!“

presbyter, -eri m: Priester, Pfarrer
verber, -eris n.: Schlag
concavus, -a, -um: hohl
latere, -eo, -ui, -itum: sich versteckt halten
pygmaeus, -a, -um: zwerghaft

Florian (2017:32)

PRE-READING ACTIVITEITEN

ontlasting werkgeheugen door *retrieval* van gekende woorden

4.2 De Romulo et Remo

In Alba Longa, de stad gesticht door Aeneas' zoon Julius, regeerde koning Proca. Bij zijn dood had de oudste zoon Numitor recht op de troon, maar *Amulius*, de jongste zoon, greep de macht. Hij liet de zonen van Numitor ombrengen. De dochter van Numitor, een Vestaalse maagd, werd zwanger gemaakt door de god Mars en bracht een tweeling ter wereld.

De god Mars en Numitors dochter op een schilderij van Rubens.

KEN JE DEZE WOORDEN NOG?

- caedes
- necare
- rex
- regius
- haerere
- habere
- habitare
- pecus

— quiz

— oefening

PRE-READING ACTIVITEITEN

om voorkennis op te roepen

- associëren: mind-map aanleggen

pugna – proelium – clamor – vincere – timere

- “bouwsteenverhaal” bij voc. ‘Sabijnse maagden’

Een virgo was audax omdat ze een insidiae had gepland voor een legatus. Die had haar namelijk met een telum aangevallen en was een hostis geworden.

2.3 “WORTSCHATZARBEIT” EN LECTUUR

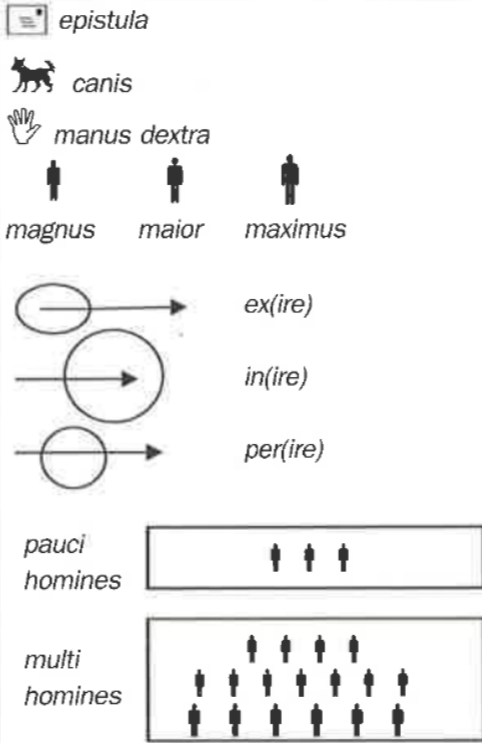

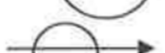

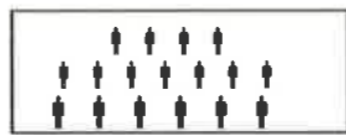

ACTIVEITEN NA HET LEZEN

- Duid in deze tekst alle woorden aan die een tijdsaanduiding vormen (*nunc, deinde, nocte, postero die, ...*)
- Waar staat in de tekst ...? (*is, qui pugnatur in acie*)
- Zoek een afbeelding die de inhoud van zin x of concept y treffend weergeeft.

TER INSPIRATIE

Schirok (2014: 21)

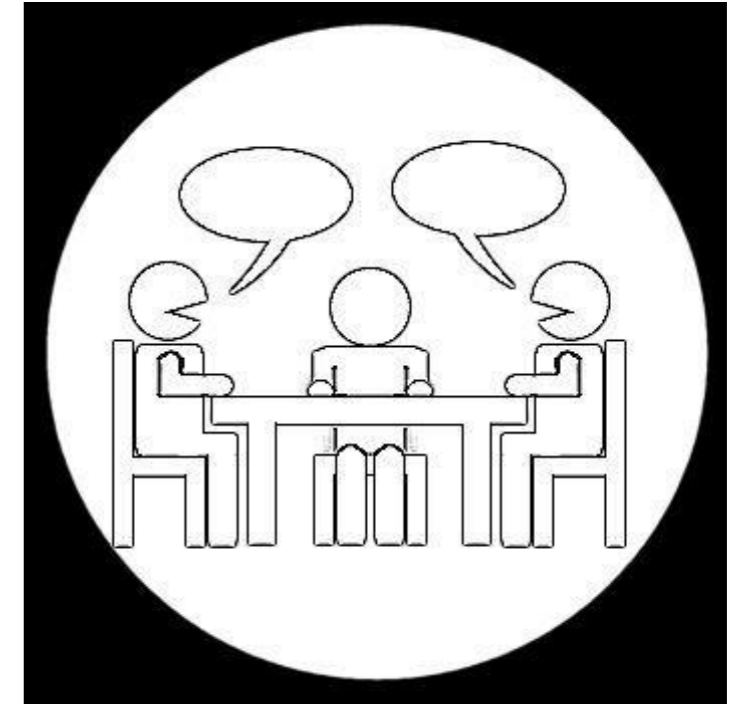
Einführungsmöglichkeiten	Beispiele
lateinische Umschreibung (Paraphrase)	<i>homo ignotus: vir, quem antea numquam vidisti</i>
Synonyme (Wortfelder)	<i>quaerere ≈ interrogare</i> <i>quod ≈ quia</i>
Antonyme Oppositionen	<i>parvus ↔ magnus</i> <i>parentes ↔ liberi</i>
Ableitung (Lexemfelder)	<i>virtus</i> (zum <i>vir</i> gehörig) <i>fortitudo</i> (Substantiv zu <i>fortis</i>) <i>agitare</i> (Intensivum zu <i>agere</i>)
Zusammensetzung; Segmentierung von Bedeutungselementen (Lexem, Präfix, Suffix = Morphemfelder)	<i>beneficium</i> (aus <i>bene</i> u. <i>facere</i>) <i>in-justus</i> ; <i>in-ire</i> <i>ab-esse</i> ; <i>ad-esse</i> <i>laud-a-bilis</i>
Etymologie	<i>fatum, fari, fas</i>
Anknüpfen an Fremdwörter, Lehnwörter, Fremdsprachen, lateinische Sentenzen	<i>regio</i> > Region <i>murus</i> > Mauer <i>opinio</i> > F: l'opinion; E: opinion <i>errare humanum est</i>
deiktische, mimische, gestische Verfahren	<i>fenestra – porta, hic – ille</i> <i>ego sum magister, vos estis discipuli</i> <i>ridere ↔ lacrimare</i> <i>tristis sum ↔ laetus (a) sum</i>
Vormachen, Spielen	<i>video, sto, sedeo, audio, lego</i> szenisches Spiel (Dialoge bes. geeignet) einer (älteren oder aus der Klasse ausgewählten) Schülergruppe, auch im Sinne von Lernen durch Lehren
Piktogramm, Symbol, Skizze, Bild, Zeichnung	 <p> <i>epistula</i></p> <p> <i>canis</i></p> <p> <i>manus dextra</i></p> <p> <i>magnus maior maximus</i></p> <p> <i>ex(ire)</i></p> <p> <i>in(ire)</i></p> <p> <i>per(ire)</i></p> <p><i>pauci homines</i> </p> <p><i>multi homines</i> </p>
Gegenstände, Requisiten	<i>toga, fibula, liber, stilus, pecunia</i>

WAT MET NIET GELEERDE WOORDEN?

WAT MET NIET GELEERDE WOORDEN?

kleur bekennen: eens of oneens?

- Ik integreer veel pasklare tekstannotaties in mijn cursus, zodat de lectuur vooruitgaat.
- In evaluaties NBT laat ik de leerlingen werken met een woordenlijst/woordenboek.
- Bij de toetsing van geziene teksten geef ik woordhulp bij niet-frequente woorden.

ACTIVERENDE TEKSTANNOTATIES

- *Je krijgt niets cadeau* | Xenofoon, *Απομνημονεύματα Σωκράτους*, Π.1.28

-

- 1 Τῶν γὰρ ὄντων ἀγαθῶν καὶ καλῶν οὐδὲν
ἄνευ πόνου καὶ ἐπιμελείας
θεοὶ διδῶσιν ἀνθρώποις,
ἀλλ' εἴτε τοὺς θεοὺς ἴλεως εἶναί σοι βούλει,
- 5 θεραπευτέον τοὺς θεούς,
εἴτε ὑπὸ φίλων ἐθέλεις ἀγαπᾶσθαι,
τοὺς φίλους εὐεργετητέον,
εἴτε ὑπό τινος πόλεως ἐπιθυμεῖς τιμᾶσθαι,
τὴν πόλιν ὠφελητέον,

ἢ ἐπιμελεία, -ας: *zatl*

εἴτε = εἶ + τε

ἴλεως, -ως, -ων: *gunstig gezind*

βούλει = βούλη

θεραπεύειν, -ω: *zatl*

-τεος, -α, -ον: *verbaaladjectief*

ἀγαπᾶν, -ῶ: *zatl*

εὐ-εργετεῖν, -ῶ: *zatl*

zatl : zelf af te leiden

ACTIVERENDE TEKSTANNOTATIES

Woordenschattoefening

α. Denk aan verwante Griekse woorden om de betekenis van deze woorden af te leiden.

- εὐεργετεῖν, εὐεργετῶ, vgl. eũ en τὸ ἔργον .....
- ἡ ἐπιμελεία, ἐπιμελείας, vgl. ἐπιμελεῖσθαι .....
- ἐλευθεροῦν, ἐλευθεροῦν, vgl. ἐλεύθερος .....
- πολεμικός, ἡ, ὄν, vgl. ὁ πολέμος .....

β. Denk aan verwante vreemde woorden om de betekenis van deze woorden af te leiden.

- θεραπεύειν, θεραπεύω, vgl. therapie (Ndl.) .....
- ἀγαπᾶν, ἀγαπῶ, vgl. s'agapo (Nieuw-Gr.) .....
- ὁ καρπός, καρπού, vgl. carpe diem (Lat.) .....
- αὐξεῖν, αὐξω, vgl. augere (Lat.) .....
- γυμνάζειν, γυμνάζω, vgl. gymnastiek (Ndl.) .....
- ὁ ἰδρώς, ἰδρώτος, vgl. hydrateren (Ndl.) .....

ACTIVERENDE TEKSTANNOTATIES

uit woordhulp bij Caesar (Peristylum A)

- r. 13 *cāpitis poenam*: wat wordt hiermee bedoeld?
- r. 13 *parūerint*: de BVB-zin geeft niet gewoon extra informatie. De conjunctief wijst op een duidelijke afbakening van het antecedent.
- r. 14
 Leid de betekenis van *compēllere* af op basis van de bestanddelen.
Kies de gepaste vertaling voor *rātio*:
berekening - voordeel - verklaring - plan - methode - maatregel.
- r. 16 *auxilia*: over welke hulp gaat het?
- r. 17 (se) *pārat*
- r. 17 Kies een gepaste Nederlandse uitdrukking voor *bellum administrāre*.

onderzoek D. Thienpondt (2018): activerende tekstannotaties komen weinig voor in evaluatie NBT

- slechts 25% stelt (meerkeuze)vragen over voc
- 41/72 onderzochte tekstannotaties geeft pasklare vertaling van woord(groep)en

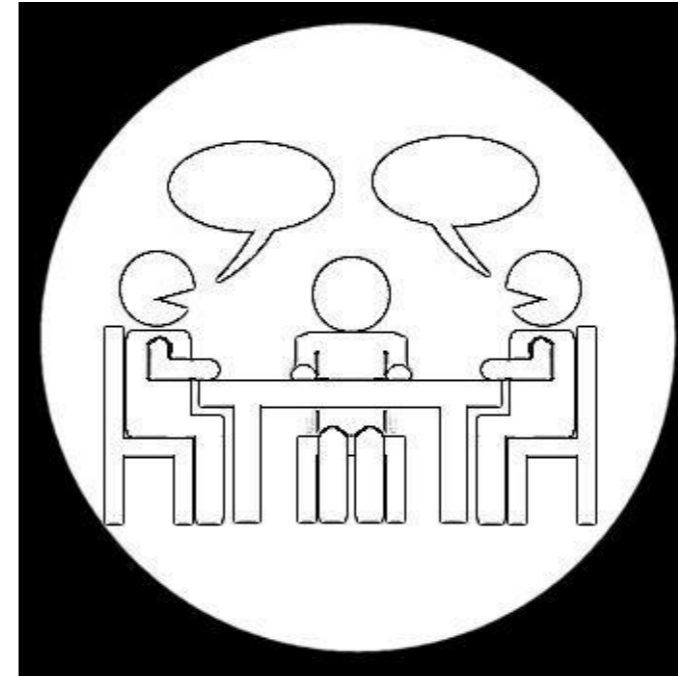
ACTIVERENDE TEKSTANNOTATIES: AAN DE SLAG!

voorbeeld Caesar DBG V.44

welke woordhulp schrappen?

welke wijzigen?

andere suggesties?

voorbeeld NBT Vergilius Aen. IV 648-666

**stimuleert actieve woordenschatbeheersing : Latijnse omschrijvingen,
betekenis afleiden uit context, ...**

QUOD ERAT DEMONSTRANDUM

“Als de leerling met behulp van connotaties het vertaalproces aan de gang kan houden, komt hij tot tekstbegrip. De uiteindelijke vertaling komt immers tot stand door de wisselwerking met andere woorden, de tekst en de context. In de praktijk vallen leerlingen echter vaak stil als ze een woord niet meteen herkennen. Ze schakelen niet altijd over op andere bestaande kennis.” (Van der Plaats 2015: 17)

INSPIRATIEBRONNEN

- CARLON, J. (2017). Quomodo dicitur? The Importance of Memory in Language Learning. *Teaching Classical Languages* (7:2), 109-135. [<http://tcl.camws.org/sites/default/files/TCL%207.2%20Carlon.pdf>]
- DAUM, M. (2016). Wortschatz und Lehrbuch. Ein Kriterienkatalog für die Wortschatzkonzeption in Lateinlehrwerken. *Ars Didactica* 2. Speyer: Kartoffeldruck-Verlag.
- FLORIAN, L. (2017). So übersetzen Schuler wirklich. Vandenhoeck & Ruprecht.
- NICKEL, R.. (1999) Wortschatzarbeit – *wie, warum, wozu. Der altsprachliche Unterricht* (1999.4), 3-11.
- SCHIROK, E. (2014). Wortschatzarbeit. In M. Keip & T. Doepner, *Interaktive Fachdidaktik Latein*, Göttingen: V&R, 2014, 13-34.
- THIENPOND, D. (2018) De evaluatie van tekstbegrip in niet-behandelde teksten Latijn in de tweede en derde graad van het secundair onderwijs. Universiteit Gent, onuitgegeven masterscriptie.
- UTZ, C. (2000). Mutter Latein und unsere Schuler. Überlegungen zur Umfang und Aufbau des Wortschatzes. In P. Neumann, *Antike Literatur, Mensch, Sprache, Welt*, München 2000, 146-172. [<http://www.stilus.nl/woorden/#achtergrond>]
- UTZ, C. (2017 [2001]). Adeo NORM. Das lateinische Basisvokabular. Bamberg: C.C. Buchner.
- VANHEULE, J. (2018). Latijnse woorden: blokken of inoefenen? Een onderzoek naar de effectiviteit en de evaluatie van de paired-associate-methode en de involvement-load-methode bij Latijnse woordenschatverwerving en –herhaling. *Kleio* (47, 4), 148-167. [Integrale scriptie via www.scriptiebank.be]
- VAN DER PLAAT, A. (2015). Woordenschatverwerving Grieks (en Latijn). De optimalisering van het vocabulaire met het oog op het onderwijs in het Grieks. *Lampas* (48), 263-277.

